

Г. Т.(с. Д.) ТЕРЕШКЕВИЧ, І. В. ВАСИЛЬЄВА
БІОЕТИКА ПРО СТАТУС ЛЮДСЬКОГО ЕМБРІОНА

В статті розглядається біологічний і антропологічний статус ембріона людини.

Ключові слова: людське життя, ембріон людини, людська особа, людська гідність.

В статье рассматривается биологический и антропологический статус эмбриона человека.

Ключевые слова: человеческая жизнь, эмбрион человека, человеческая личность, человеческое достоинство.

The paper considers the biological and anthropological status of human embryos.

Key words: human life, human embryos, human person, human dignity.

У період трансформації українського суспільства важливу роль відіграють проблеми цінності та гідності людського життя. Підвищення соціально-економічної ефективності державного управління неможливе без врахування людського фактора, який проявляється у повазі до людини.

Людське життя є недоторканим, дане Богом і ніхто не має права його відібрати. Воно повинно користуватися повагою та захистом ще з моменту запліднення і до природної смерті. Гідність, притаманна людському індивіду на всіх етапах його існування, передбачає дотримання наступних прав людини.

1. Право на життя.
2. Фізичні права (соціальні; особисті).
3. Політичні права (право на юридичний захист, право на самовизначення).
4. Право на пересування (право на внутрішню та зовнішню міграцію, право на громадянство).
5. Право на об'єднання (право на соціальні взаємозв'язки).
6. Економічні права (право на працю; право на власність).
7. Сімейні та сексуальні права (право обирати сімейний стан; право на економічні, соціальні, культурні й моральні умови).
8. Релігійні права (право на релігійну свободу; право на приватне й публічне сповідання своїх релігійних переконань).
9. Комунікативні права (право на спілкування; право бути поінформованим правдиво; право на свободу самовираження, освіти й культурного життя).

У світлі вищесказаного, біоетика вимагає розглянути насамперед біологічний і антропологічний статус ембріона людини.

Питання про точне визначення що, чи хто є такий людський ембріон не є проблемою лише виключно теоретичного, біологічного чи філософського характеру, призначеною для вузького кола науковців. Вона є раціональною та об'єктивною базою на основі якої формулюються державні закони про захист людського життя в перших моментах його існування.

Розглянемо деякі аспекти цієї проблеми.

Зачаття людини є кінцевим результатом складного процесу, що називається процесом фертилізації, під час якого дві гамети, тобто чоловічі та жіночі статеві клітини, сперматозоїд та яйцеклітина, зливаючись в одне ціле дають початок новому організмові, тобто зиготі, яку ще називають первинним одноклітинним ембріоном.

Наукові дослідження біологічної природи людського ембріона свідчать про те, що від моменту зачаття (моменту злиття чоловічої та жіночої статевих клітин) ембріон має у собі всі характеристики людської істоти: нову і тільки їй властиву сутність, цілком відмінну від інших істот, яка має свою власну проект-програму життя і розвитку; внутрішній динамізм, що визначається та керується геномом аж до формування дорослої людини; існує у вигляді цілісного організму, тобто біологічної та функціональної єдності, яка має координовану структуру росту та розмноження; є автономним, тобто, не потребує зовнішнього втручання для підтримання власної життєвої структури; здійснює самоконтроль над реалізацією своєї генетичної програми; його хромосоми вказують на приналежність ембріона до людського роду, що визначається через особливості його власної генетичної структури (геному).

Ембріону людини притаманна гідність, бо все те, ким стане людина, вже закладене у ньому, але ще не є вираженим і потребує часу для розвитку та остаточного сформування, яке не закінчується з народженням. Генетичний розвиток людини не включає в себе зміну її природи, а лише поступовий прояв тих можливостей та здібностей, якими вона вже володіє від самого початку. Отже, біологія наводить аргументи, що людська особа починає існувати від моменту зачаття.

Філософська антропологія ХХ ст. (Макс Шелер) стверджує, що людина існує у трьох вимірах: тілесному, душевному і духовному. Тіло людини не є чимось відокремленим від її “я”, воно становить цінність особи, є умовою життя у світі. Папа Іван Павло II говорить про “одухотворене тіло” і “втілеснений дух”.

Сучасна філософська антропологія сформулювала поняття “тілесної особи” – не може існувати людська особа, яка б не була одночасно “я”-тілесним і “я”-духовним. Отже, наявні біологічні й філософські аргументи того, що ембріон від самого зачаття є людською особою, наділеною людською гідністю, і заслуговує на повагу. У цьому полягає фундамент етичного мислення і дій, сенс етики і моралі. Якщо людина заслуговує на визнання, то вона також заслуговує на охорону її життя від моменту зачаття, бо неможливим є визнання людини без поваги до її життя. Ембріон теж має особливий моральний статус: на будь-якій стадії свого розвитку він є людською особою і носієм людської гідності. Саме тому всі дії щодо ембріона, підлягають моральній оцінці, а він сам є суб'єктом фундаментальних моральних прав.

“Вислів “людська особа” вказує на все те, що властиве людині на відміну від інших істот і є основою її гідності та прав, і то не на абстрактному рівні, але у відношенні до прав кожного окремо взятого, конкретного індивіда”. Розумова діяльність є важливою характеристикою людської особи і людина виявляється через неї. Але характерною ознакою особи є не зовнішні прояви її розуму, а

наявність у неї здатності мислити, яка закладена у людську природу. Адже ні плід людини, ні новонароджена дитина, ані індивід у стані сну не застосовують розуму й волі, але залишаються особами, яку ці прояви самі по собі не створюють. Навпаки, вони проявляються через особу. Теорія, згідно з якою “особою є лише той, хто має свідомість, здатний до вищої нервової діяльності і мислення”. веде до заперечення особистості і припускає те, що “духовна сфера з'єднується з тілесною лише тоді, коли остання досягнула певного рівня розвитку”. Тіло й душа є нероздільними й необхідними для життя людини на землі.

Розкриття проблеми, з якого моменту плід вважається особою, повноправною людиною, є підставою моральної оцінки дій, які стосуються ще ненародженої людської істоти. Критеріями буття людини вважаються поява чи існування в процесі біогенезу людини певної якості, функції чи здатності. Є різні критерії існування людськості плоду: народження, здатність до самостійного життя, неврологічний критерій, імплантація чи генетичний критерій. Але будь-які спроби визначити “початок” людського життя між заплідненням і народженням безуспішні, бо життя є динамічним процесом. Немає більш правильної відповіді на питання про початок особистого життя людини, ніж та, що воно починається з моменту запліднення.

На основі цілісного біологічного аналізу живий людський ембріон з моменту запліднення, тобто злиття гамет, є людським суб'єктом з добре визначеною ідентичністю, що починає з цього моменту свій власний безперервний постійний і координований розвиток, який у жодній наступній фазі не може вважатися простим скупченням клітин. З цього випливає, що він, як людський індивід, має право на своє власне життя, і тому кожне втручання, яке не було б на користь самого ембріона, розглядається як дія, що порушує таке право. Тут також не можна застосувати систему пробабілізму. Добра мета не виправдовує погану за своєю суттю дію.

Людська істота має бути шанована і трактована як особа від моменту свого зачаття, тобто запліднення, і тому від того моменту за нею належить визнавати права особи, серед них, перш за все, непорушне право кожної людської істоти на життя.

22 червня 1996 р. Національний Комітет Італії з питань Біоетики прийняв документ, що має назву “Ідентичність та статус людського ембріона”. У цьому документі можна прочитати: “Комітет одностайно дійшов згоди щодо визнання моральним обов'язком трактувати людський ембріон з моменту запліднення (зачаття) відповідно до критеріїв поваги і опіки, які прирівняні до людських індивідів, яким присвоюється характеристика особистості”. У цьому тексті вражає одностайність прийняття рішення з огляду на плюралістичний склад Комітету та всупереч полеміці, яка часто супроводжує обговорення питань щодо онтологічного і юридичного статусу людського ембріона. Одностайність такого рішення, поза сумнівом, стверджує позицію Комітету з двох важливих та дискусійних питань: визнання початком людського існування момент запліднення (зачаття) та застосування концепції особистості стосовно ембріону.

Можливо, така однаковість висновку була отримана шляхом досягнення компромісу з двох пунктів: 1) мова йде не про юридичний, а про моральний обов'язок поважати та опікувати ембріон; 2) ембріон треба трактувати згідно тих самих критеріїв, що застосовуються до “людських індивідуумів”, яким присвоюється характеристика особистості.

Національний Комітет Італії з питань Біоетики визнає ембріон особою. Постає питання: в якій мірі конституційне право також у сучасних інтерпретаціях суддів, тобто на вершині сучасної юридичної культури, де сама ідея правосуддя перетинається з суспільним порядком – трактує людський ембріон як особу (особистість). Цілком зрозуміло, що дане питання має конституційну природу, бо стосується самого існування, а точніше розширення способу та діапазону дії опіки над правом на життя. Ця тема становить один з найважливіших розділів біоетики чи біоправа, бо тісно пов'язана з питанням “статусу ембріона”, – особливо важлива у сучасних умовах, принаймні з п'яти наступних причин.

.По-перше: вона пов'язана з намаганнями – дуже типовими для нашого часу - програмувати та контролювати народження та початок людського життя. По-друге: досягнення наукового та технічного прогресу знищили таємницю, яка раніше оточувала процеси внутріматкового розвитку плоду, та прямують далі на все детальніше та глибоке вивчення таких процесів; безперечним є той факт, що навіть вже набуті знання є досить ніж достатніми, щоб звільнити цю галузь від грубих помилок, припущень, здогадів та уявлень. По-третє: міркування над питанням людських прав – яке досягнуло переломного пункту після другого світового конфлікту з Універсальною декларацією прав людини (10 грудня 1948 р.) – охоплює також питання володіння правами, отже безпосередньо стосується питання гідності та прав ненародженої дитини. По-четверте: необхідно проаналізувати авторитетне твердження про існування тенденцій, спрямованих на “перетворення злочину на закон”, (одягаючих юридичні та соціальні агресії проти людського життя, що приходить на світ у мантію законності), призводить до перелому, який буде мати трагічні наслідки для історичного процесу; тобто після визнання прав людини як таких, що вважаються невід'ємними, коли привселюдно стверджується цінність життя, саме право на життя грубо зневажається та нехтується, зокрема у найбільш символічних проявах людського існування - народження і смерті”. По-п'яте: проблема права на життя ненародженої дитини прямо пов'язана з найбільшими проблемами сучасної юридичної культури. З вищеокресленою проблемою прав людини пересікаються такі теми, як рівноправність, людська гідність, справедливість, демократія, мир, солідарність, свобода, становище жінки в суспільстві, сім'я, світський (нерелігійний) характер громадських, політичних та культурних сфер життя.

Необхідність та своєчасність постановки питання про природу та про права ненародженої дитини виникла спершу у зв'язку з феноменом узаконеного абортів, а згодом у зв'язку з застосуванням до людини технологій штучного запліднення. Перший феномен, не зважаючи на те, що нині він широко розповсюджений (у Європі тільки в Ірландії, на Мальті та в республіці Сан Маріно немає законів, що дають на це дозвіл), далекий від того, щоб бути закріпленим. Навіть там, де

узаконення штучного «переривання вагітності» відбулось найраніше, відчуваються часті сигнали, які свідчать про переосмислення як на юридичному, так і на культурному рівнях цього питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми рішення: Матеріали III Міжнародного симпозиуму з біоетики (7 – 8 квітня 2004 р.). – К., 2004. – 200с.
2. Данилюк Р. Збережемо здоров'я молоді України // Благовіст. – 1999. – № 40. – С. 5.
3. Данн Х. Християнський брак глазами врача. – К., 1997. – 175 с.
4. Довгострокова програма поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 28.07.1992 р.
5. Маркевич А. Життя людини – найбільша таємниця Творця // Колегія. – 1995. – № 6. – 120 с.
6. Морально-этические проблемы искусственного аборта. Введение в биоэтику: Учебное пособие. – М.: 1998. – С. 34 – 39.
7. Нищук М. І. Евтаназія – право та безправ'я вибору смерті // Практична медицина. – 1999. – № 1/2. – С. 115.
8. Судо Ж. Аборт // Семья и биоэтика: Матер. междунар. симпозиума 20 – 23 мая 1998 года. – Спб., 1998. – 312 с.
9. Федак Л. Права Церкви, права держави // Стосунки між Церквою і державою: протистояння, “стіна розмежування” чи співпраця?: Матер. студентської наук.-практ. конф. – Львів, 1998. – С. 18 – 24.
10. Casini C., (a cura di), Il Parlamento Europeo per uno statuto giuridico dell'embrione umano. – Roma: Ed. Cinque Lune, 1989. – 1046 p.
11. Clowes B., The Facts of life: an authoritative guide to Life and family issues. – Virginia, 1997. – 404 p.
12. Cremaschi S., Il concetto di eros in “Le deuxième sexe” di Simone de Beauvoir, in AA.VV. Amore e matrimonio nel pensiero filosofico e teologico // Vita e Pensiero, 1976. – P. 34 – 41.
13. Deczewski J. Los dziecka poczetego W imieniu dziecka, Pod redakcja W.Galkowskiego, I. J. Guli – Rzym-Lublin, 1991. – P. 45 – 55.
14. Directiva 98/44/CE sulla protezione giuridica delle invenzioni biotecnologiche// Medicina e Morale. – 1999. – № 4. – P. – 169 – 173.
15. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Evangelium Vitae. – Città del Vaticano, 25 marzo. – 1995. – 190 p.
16. Parlamento Europeo Risoluzione n.24/79 sulle banche di organi// Chiassi D. / Servizio studi Camera dei Deputati, XII Legislatura – Indagine Conoscitiva sui Trapianti n.16, XII legislatura, febbraio, 1996. – P. 23 – 34.
17. Quad. Ginr. Cost // Nova serie, n. 5 L'aborto nelle sentenze delle Corti Costituzionali. – Milano: Giuffrè, 1976. – 245 p.
18. Torrelli M. Le medecin et les droits de l'homme. – Paris: Berggr-Lévrault, 1983. – 345 p.